

УДК 34(477.83)+341.123:659.1(477.83)

КРАСНОСТУП Г.М., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ ТА ІНШИХ МЕДІА-УЧАСНИКІВ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питання правового регулювання статусу, засад діяльності та відповідальності журналістів та інших медіа-учасників в Україні, у тому числі в контексті правового режиму воєнного стану. Особливу увагу у статті приділено п'ятирічній кампанії Ради Європи щодо безпеки журналістів та доцільності реформатування сторінки, присвяченої Україні, та розподілу попереджень на сайті Платформи Ради Європи із захисту журналістики та безпеки журналістів. Стаття базується на аналізі правового поля, наукових джерел, законодавства та практичних прикладів з вітчизняної та світової практики. Висновки дослідження сприяють кращому розумінню ролі та впливу фіксерів, блогерів та інших медіа-учасників у ситуаціях воєнного стану, а також визначенню можливих шляхів покращення правового регулювання їхньої діяльності з урахуванням необхідності забезпечення інформаційної безпеки.

Ключові слова: журналіст, професійна діяльність журналістів, фіксер, блогер, медіа-учасник, медіа-актор.

Summary. The article is dedicated to the examination of legal regulation concerning the status, principles of operation, and responsibilities of journalists and other media actors in Ukraine, including within the context of the legal framework in the martial law conditions. Special attention in the article is given to the five-year campaign by the Council of Europe regarding journalist safety and the reformatting of the Ukraine-related section and the distribution of alerts on the Council of Europe Platform for the Protection of Journalism and Journalists website. The article is based on an analysis of the legal framework, scholarly sources, legislation, and practical examples from domestic and international practices. The research findings contribute to a better understanding of the role and impact of fixers, bloggers, and other media actors in situations of a state of war, as well as to identifying possible ways to improve the legal regulation of their activities while considering the need to ensure information security.

Keywords: journalist, journalistic profession, fixer, blogger, media participant, media actor.

Постановка проблеми. Сьогодні в усьому світі з'явилася тенденція, коли кожен користувач мережі Інтернет, конкуруючи з медіа, можуть масово поширювати інформацію до необмеженого кола осіб. При цьому, створюється певний контент, який миттєво поширюється серед знайомих, друзів, незнайомих осіб, колег і друзів незнайомих осіб. Такий ланцюжок може бути схожим на морську хвилю, а може у дуже стислий період у часі стати справжнім інформаційним цунамі.

На тлі сучасних змін у суспільно-політичному ландшафті, особливо в умовах правового режиму воєнного стану, соціальні мережі та онлайн-платформи стають місцем інтенсивної комунікації, де активно розгортається діяльність блогерів та інших медіа-учасників. Статус блогера, фіксера та інших медіа-учасників, їхні засади діяльності та відповідальність набувають особливого значення у цих умовах, адже їхні публікації можуть впливати на суспільну думку, ставлення громадян до подій та рішень державної влади. При цьому, у контексті правового режиму воєнного стану виникають численні питання, пов'язані з необхідністю забезпечення свободи вираження поглядів, доступу до інформації та необхідністю захисту інформаційної безпеки.

Результати аналізу наукових публікацій. У своїх наукових працях проблемні питання захисту професійної діяльності журналістів досліджують такі вітчизняні науковці: З.В. Григорова, А.А. Данько-Сліпцова, М.Ю. Наумова, Я.В. Нечипорук та інші. Окремо хочу виділити колег-практиків, які внесли вагомий внесок у правове регулювання діяльності журналістів, а саме: Р.Б. Головенко, І.Є. Розкладай, А.Ф. Сафаров, Т.С. Шевченко, А.О. Черевко. Разом з цим, потребує додаткового дослідження та висвітлення питання правових аспектів визначення статусу інших медіа-учасників, засад їх діяльності та відповідальності.

Метою статті є удосконалення правового регулювання статусу, засад діяльності та відповідальності журналістів та інших медіа-учасників в Україні, у тому числі в контексті правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Поставлена проблема вимагає детального аналізу та систематизації правових, соціологічних та етичних аспектів діяльності журналістів, фіксерів, блогерів та інших медіа-учасників під час правового режиму воєнного стану, що робить її актуальною та важливою для подальших досліджень. З огляду на невизначеність та розвиток нових засобів комунікації, а також змін у правовому полі, розуміння ролі та відповідальності фіксерів, блогерів та інших медіа-учасників є важливим кроком до забезпечення належної інформаційної безпеки, правопорядку та захисту прав громадян під час надзвичайних ситуацій.

З огляду на наведене, сьогодні потребує особливої уваги питання правового регулювання визначення статусу “інших медіа-учасників”, засад їх діяльності та відповідальності, у тому числі під час правового режиму воєнного стану.

Закон України “Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста” розрізняє два поняття “журналіст” та “особи, що прирівнюються до журналістів”. Так, статтею 1 вказаного Закону передбачено, що журналіст – творчий працівник суб’єкта у сфері медіа, який професійно збирає, одержує, створює, редагує, поширює і забезпечує підготовку інформації для медіа. Статус журналіста підтверджується документом, виданим суб’єктом у сфері медіа, професійною чи творчою спілкою журналістів. Документ, що підтверджує статус журналіста, має містити найменування та вид медіа, його ідентифікатор у Реєстрі суб’єктів у сфері медіа або найменування професійної чи творчої спілки, фото, прізвище, ім’я та по батькові журналіста, номер документа, дату видачі і строк його дії, підпис особи, яка видала документ [1].

Частиною другою статті 15 вказаного Закону передбачено, що до журналістів для цілей цієї статті, статей 12 і 13 Закону прирівнюються кіно- і телеоператори, режисери та інші працівники суб’єктів у сфері медіа, якщо вони за необхідності входять до складу відряджених творчих груп. Таким чином, Закон передбачає прирівняння цих осіб лише в частині стажу роботи, охорони праці, відрядження журналістів (статті 12, 13 та 15 Закону).

Одним із зобов’язань України, що впливає з її членства в Раді Європи, є, зокрема, обов’язок забезпечувати належне виконання рішень Європейського Суду з прав людини.

Згідно з частиною першою статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статтею 2 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” рішення Європейського Суду є обов’язковими для виконання [2].

Під виконанням рішення Європейського Суду слід розуміти виплату відшкодування, а також вжиття державою додаткових заходів індивідуального характеру, спрямованих на усунення конкретного порушення, визначеного в рішенні Європейського Суду, та заходів

загального характеру, спрямованих на усунення підстав для надходження до Європейського Суду аналогічних заяв проти України у майбутньому.

Наразі під посиленням наглядом Комітету міністрів Ради Європи (далі – Комітет) Рішення Європейського Суду з прав людини у справі “Гонгадзе проти України” (заява № 34056/02) від 8 листопада 2005 р. [3], яке стосується порушення статті 2 Конвенції у зв’язку з відсутністю ефективного розслідування викрадення та смерті журналіста, статті 3 Конвенції з огляду на принизливе поводження з вдовою журналіста органами досудового розслідування, а також порушення статті 13 Конвенції у зв’язку з відсутністю ефективних засобів правового захисту та компенсації.

Справа про зникнення пана Гонгадзе привернула увагу багатьох міжнародних організацій. Вона розглядалась у контексті свободи засобів масової інформації в Україні, стан якої вже протягом декількох років критикувався на міжнародному рівні.

Відповідно до статті 1 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини” виконання рішення Європейського Суду передбачає, крім виплати справедливої сатисфакції, вжиття додаткових заходів індивідуального та загального характеру.

Заходами загального характеру відповідно до статті 13 Закону є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в рішенні проблеми, зокрема шляхом внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування.

На практиці за загальним правилом остаточне рішення Європейського Суду передається Комітету, який здійснює нагляд за його виконанням. Наразі рішення у справі “Гонгадзе проти України” залишається невиконаним. У рішенні Комітету, ухваленому на 1390-му засіданні від 3 грудня 2020 р., делегати повторно висловили стурбованість щодо “вузького” визначення поняття “журналіст” в Кримінальному кодексі України, ще раз наголосили, що органи влади, відповідно до Конвенції, зобов’язані застосовувати ініціативний підхід в питаннях, що стосуються погроз та злочинів проти осіб, які реалізують своє право на свободу вираження поглядів, незалежно від їх офіційного професійного статусу. Також делегати закликали органи влади внести зміни до законодавства, відповідно до стандартів Ради Європи, зокрема, відповідно до Рекомендації Комітету державам-членам стосовно захисту журналістики і безпеки журналістів та інших медіа-учасників (CM/Rec(2016)4), не обмежуючи захист тих, хто офіційно визнаний журналістами.

У Рекомендаціях CM/Rec(2016)4 державам-членам щодо захисту журналістики й безпеки журналістів та інших працівників медіа Комітет зазначив про те, що тривожним і неприйнятним є те, що журналісти й інші медіа учасники в Європі все частіше стають об’єктами погроз, утисків, переслідувань, залякувань, безпідставного позбавлення волі, фізичних нападів, катувань і навіть убивств через проведення ними розслідувань, висловлення власної думки чи висвітлення певних тем, особливо коли це стосується зловживання владою, корупції, порушень прав людини, злочинної діяльності, тероризму та фундаменталізму.

Ця тривожна ситуація не обмежується професійними журналістами й іншими працівниками традиційних медіа. Як зазначають Європейський суд з прав людини та багато інших міждержавних органів, у тому числі ООН у своєму Плані дій щодо безпеки журналістів і проблеми безкарності, Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин у своєму Загальному коментарі № 34, визначення працівників медіа розширилося в результаті появи нових форм медіа цифрової ери. Воно охоплює тих, хто робить внесок у громадське обговорення та хто веде журналістську діяльність або виконує функції громадського контролю.

У Додатках до Рекомендацій Комітет дав вказівку державам-членам забезпечити комплексну законодавчу базу, яка надасть змогу журналістам та іншим медіа учасникам брати участь у громадських обговореннях ефективно та без остраху. “Законодавча база, в тому числі положення кримінального права, які стосуються захисту фізичної та моральної цілісності особи, повинна ефективно впроваджуватись, насамперед через адміністративні механізми та визнання особливої ролі журналістів та інших медіа-учасників в демократичному суспільстві”. Крім того, Комітет привернув увагу, що актуальний технологічний розвиток змінив традиційне середовище медіа, як це описано, зокрема в CM/Rec (2011)7, стосовно нового визначення медіа, що привело до виникнення нових концепцій медіа та нового розуміння динамічної екосистеми медіа. Відповідно до пункту 9 Додатку до Рекомендацій розвиток інформаційних та комунікаційних технологій спрощує участь у суспільному обговоренні для все більш широкого та розмаїтого спектру суб’єктів. Тому Європейський Суд з прав людини неодноразово зазначав, що окремі особи, організації громадянського суспільства, інформатори та вчені, на додачу до професійних журналістів та медіа, можуть значним чином сприяти суспільному обговоренню і таким чином відігравати роль, подібну чи рівноцінну тій, яку традиційно відіграють інституалізовані медіа та професійні журналісти.

У Рекомендаціях Комітет проаналізував визначення журналістики іншими міжнародними організаціями, зокрема, Комітет з прав людини ООН також зазначив, що журналістика – це діяльність, яку веде широке коло осіб, у тому числі професійні журналісти на умовах постійної зайнятості, аналітики, блогери й інші особи, які самостійно публікують інформацію будь-якого типу у друкованих виданнях, мережі Інтернет чи деінде [4]. Генеральна Асамблея ООН також визнала, що журналістика постійно розвивається і включає здобутки інституцій медіа, окремих осіб і низки організацій, які шукають, одержують або надають інформацію чи ідеї будь-якого типу як онлайн, так і офлайн і таким чином сприяють суспільному обговоренню. Згідно з Планом дій ООН щодо безпеки журналістів та проблеми безкарності захист журналістів не повинен обмежуватися особами, які офіційно визнані журналістами, він поширюється на інших осіб, зокрема працівників медіа громад й громадянських журналістів та інших осіб, які можуть використовувати нові медіа як засіб звернення до своєї аудиторії.

Комітет покладає обов’язок на державу гарантувати справжню свободу кожній особі, яка перебуває під її юрисдикцією, і убезпечити журналістів й інших учасників медіа від необґрунтованих арештів, незаконних затримань або умисних зникнень.

Мова йде про гарантування безпеки й захисту журналістів та інших учасників медіа є передумовою для їх можливості ефективно брати участь у суспільному обговоренні. Постійні залякування, погрози і насильство щодо журналістів та інших учасників медіа у поєднанні з нездатністю притягнути до відповідальності винних у скоєнні таких правопорушень породжують страх і мають ефект стримування для свободи вираження поглядів і суспільного обговорення. Крім того, Європейська Комісія за демократію через право (Венеціанська Комісія) у своєму Звіті за 2015 рік про демократичний нагляд за сигналами розвідувальних органів в частині здійснення правоохоронними органами або органами безпеки масового перехоплення даних зазначила, що журналісти є групою, яка потребує особливого захисту, оскільки пошук їхніх контактів може виявити їхні джерела (і ризик виявлення може бути потужною перешкодою для викривачів). Згідно зі звітом, професію журналіста було нелегко визначити, оскільки неурядові організації також формували громадську думку, і навіть блогери могли претендувати на такий самий захист. У світлі викладеного, особи, які

здійснюють функцію громадського контролю шляхом збирання та поширення суспільно необхідної інформації на невизначене коло осіб, проте не мають відповідного статусу, повинні користуватися належним правовим захистом з урахуванням стандартів Ради Європи. Крім того, відповідно до частин першої – другої статті 13 згаданого Закону заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене Рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді. Заходами загального характеру є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в Рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема: внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування. Тобто, виконання рішення “Гонгадзе проти України” потребує приведення національного законодавства у відповідність до стандартів Ради Європи в частині поширення гарантій захисту на осіб, які формально не набули статусу журналіста та не пов’язані трудовими відносинами зі медіа.

З огляду на наведене, підпунктом 8 пункту 2 Рекомендацій парламентських слухань на тему: “Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення”, схвалених Постановою Верховної Ради України від 14.01.20 р. № 456-IX, Верховній Раді України рекомендовано привести у відповідність до європейських стандартів визначення понять “журналіст” та “журналістська діяльність”, виключивши ознаку систематичності такої діяльності, з метою охоплення захистом і тих осіб, які несистематично займаються журналістикою і зазнали втручання у свою журналістську діяльність, та уникнення необхідності доведення протиправного наміру перешкоджання журналістській діяльності [5].

Привертаємо увагу до того, що зазвичай в рекомендаціях та документах можуть використовуватися різні терміни залежно від контексту та мети тексту. Так, терміни “медіа-учасники” та “медіа-актори” можуть бути використані в контексті рекомендацій Ради Європи про журналістів. Вони означають приблизно одне й те саме, а саме: осіб або організації, які беруть участь у медіа-просторі і впливають на інформаційне середовище.

У наукових колах та документах Ради Європи використовують наступні поняття:

журналісти (journalists) – загальний термін, який може використовуватися для опису всіх осіб, що працюють у журналістській сфері;

медіа-професіонали (media professionals) – термін, який, на нашу думку, підкреслює професіоналізм журналістів та інших осіб, які працюють у медіа;

працівники журналістики (journalistic workers) – словосполучення може бути використане для акцентування робочого аспекту журналістики;

медіа-практиканти (media practitioners) – словосполучення, що підкреслює активну працю журналістів медіа-сфері;

журналістська громадськість (journalistic community) – поняття, що вказує на журналістів як частину спільноти, що займається журналістською діяльністю;

медіа-представники (media representatives) – словосполучення може бути використане для акцентування представницького характеру журналістів у суспільстві.

На нашу думку, поняття “медіа-учасники” є більш формальним та нейтральним виразом, тоді як “медіа-актори” може бути сприйнятий більш неформальним чи спільним словом. Отже, на практиці можна використовувати будь-який з цих термінів у залежності від контексту та власних стилістичних уподобань.

На думку Головенка Р.Б. вплив блогів уже в деяких аспектах конкурує з впливом медіа. Попри те статус блогерів залишається розмитим, значною мірою через об'єктивні причини. Адже зараз більша частина громадян є користувачами Інтернету й створює певний контент, додає в друзі всіх без розбору – не завжди просто визначити, коли користувач з великою кількістю друзів чи підписників у соцмережах набуває медійного впливу, характерного для блогера зараз більша частина громадян є користувачами Інтернету й створює певний контент, додає в друзі всіх без розбору – не завжди просто визначити, коли користувач з великою кількістю друзів чи підписників у соцмережах набуває медійного впливу, характерного для блогера [6].

У Національному класифікаторі України ДК 003:2010 “Класифікатор професій”, затвердженому наказом Держспоживстандарту України від 28.07.10 р. № 327 (зі змінами), передбачено професійне угруповання “Письменники, редактори та журналісти” (код 2451.2), до якого вміщені не тільки професійні назви робіт зі словом “журналіст” (наприклад, “Журналіст”, “Журналіст мультимедійних видань засобів масової інформації”), а й інші назви, пов'язані з журналістською діяльністю “Коментатор”, “Кореспондент”, “Оглядач”, “Політичний оглядач”, “Редактор” тощо [7].

Також назви посад журналістського спрямування можна визначити згідно з Переліком посад журналістів державних і комунальних суб'єктів у сфері медіа, які прирівнюються до посад керівних працівників, спеціалістів секретаріату (апарату) відповідного державного органу або органу місцевого самоврядування, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.16 р. № 1038 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України, яка набере чинності 31 березня 2024 р.) “Про умови оплати праці журналістів державних і комунальних суб'єктів у сфері медіа” [8]. Професійні назви посад, передбачені у наведеному Переліку, відповідають назвам Класифікатора професій. Крім цього, посади режисерів (код 2455.2), телеоператорів (код 3132) та інших працівників суб'єктів у сфері медіа можуть бути прирівняні до журналістів за умовами і нормами статей 12, 13 та 15 Закону України “Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста” у випадку, якщо вони за необхідністю входять до складу відряджених творчих груп.

Європейський підхід щодо врегулювання статусу “інших медіа-учасників” також полягає у використанні більш широкого поняття. Рекомендації Комітету СМ/Rec(2016)4 “Про захист журналістики та безпеку журналістів та інших медійних суб'єктів” разом з журналістами використовують поняття “інші медіа-актори” або “інші медійні суб'єкти”. Разом з цим, у пункті 37 цих Рекомендацій зазначено, що “свавільне використання адміністративних заходів, таких як реєстрація та акредитації блогерів, користувачів Інтернету тощо” розглядається у негативному значенні [9].

Щодо правого регулювання статусу фіксерів, блогерів та інших медіа-учасників та порядку їх діяльності в Україні зазначаємо.

Чинне національне законодавство не містить визначення термінів “фіксер” і “блогер”. Водночас привертаємо увагу до усталеної практики нормопроекування, відповідно до якої не потребують пояснень загальноживані терміни, що застосовуються у праві в тому ж значенні, що й у побуті.

На законодавчому рівні поняття “блогер” не визначено у більшості країн світу. Термін “блогер” є більш суб'єктивним і відноситься до людей, які створюють і публікують власний контент в мережі Інтернет на різних платформах, таких як веб-блоги, соціальні медіа, YouTube тощо. Визначення цього терміну може бути включено до внутрішніх правил конкретних платформ.

На нашу думку, **блогер** – це особа, яка публікує власні коментарі, записи, відео, фотографії тощо в мережі Інтернет, зазвичай на своєму веб-сайті або в інших онлайн-платформах, з метою висловлювання своїх думок, ідей, коментарів, а також спілкування з аудиторією. При цьому, слід враховувати, що сьогодні блогерами можуть бути навіть діти молодшого шкільного віку.

Фіксер – це особа, яка надає допомогу журналістам або іншим медіа учасникам з метою організації їх роботи на віддалених локаціях, зазвичай в районах конфліктів (бойових дій) або інших складних ситуаціях. Зазвичай фіксер допомагає журналістам та іншим представникам медіа забезпечити доступ до інформації, знаходить контакти та перекладає, вирішує логістичні питання тощо.

Фіксери та блогери за національним законодавством можуть добровільно зареєструватися як суб'єкти у сфері онлайн-медіа. Разом з цим, згідно з частиною третьою статті 16 Закону України “Про медіа” особа, яка регулярно поширює масову інформацію під своїм редакційним контролем через власні облікові записи на платформах спільного доступу до інформації, має право добровільно зареєструється як суб'єкт у сфері онлайн-медіа в порядку, передбаченому статтею 63 цього Закону [10].

В експертному середовищі постає запитання, чи отримує такий зареєстрований блогер статус журналіста? Головенко Р.В. вважає, що це залежить від сфери праввідносин і від того, яке законодавче визначення до них застосовується. Наприклад, у Кримінальному кодексі України примітка до ст. 345-1 визначає: “Під професійною діяльністю журналіста в цій статті... слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану зі збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет”. Тобто, гіпотетично блогер має вважатися журналістом за цим визначенням (як і його помічники, асистенти тощо, якщо такі є), хоча на практиці правоохоронцями визнаються за журналістів переважно ті, хто поширює інформацію через зареєстроване державою медіа [6].

Але існують і протилежно інші позиції з порушеного питання у наукових колах. Так, Нечипорук Я.В. вважає, що хоч діяльність блогера і полягає у збиранні і поширенні інформації у мережі Інтернет, однак ототожнювати блогерську діяльність з журналістською не варто, адже блогери здійснюють її не як професію, а скоріше реалізують право на інформацію таким чином [11, с. 173].

Згідно з пунктом 11 частини першої статті 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати регулювання роботи медіа [12].

З метою об'єктивного висвітлення подій, забезпечення інформування населення та світової спільноти про воєнні злочини, які вчиняються російською федерацією в ході її широкомасштабної збройної агресії проти України, а також попередження витоку інформації з обмеженим доступом, запобігання поширенню представниками засобів інформації (у тому числі іноземними) та публічними особами, до думки яких прислуховується громадськість (лідери думок, блогери тощо) відомостей, розголошення яких може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України та інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану, Головнокомандувачем Збройних Сил

України видано наказ від 0303.22 р. № 73 “Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборону та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану”. Цим наказом “блогерів” прирівняно до представників медіа, тим самим поширено на них:

- алгоритм роботи з акредитованими представниками засобів масової інформації під час дії правового режиму воєнного стану;
- порядок акредитації представників засобів масової інформації під час дії правового режиму воєнного стану;
- правила роботи представника засобу масової інформації у районі ведення бойових дій.

Привертаємо увагу до того, що таке правове регулювання не поширюватиметься на фіксерів у разі, якщо вони є фрілансерами та працюють самостійно без оформлення трудових відносин із певним суб’єктом у сфері медіа.

Крім цього, 30 травня 2023 р. було внесено зміни до Закону України “Про рекламу”, які наберуть чинності 2 жовтня 2023 р., згідно з якими можна вести мову про правове регулювання в Україні “поширення реклами блогерами”. Так, Закон не містить визначення поняття “блогер”, але визначає користувацький контент як інформацію, (у тому числі користувацьке відео), що створюється та/або поширюється особами на платформах спільного доступу до відео та на платформах спільного доступу до інформації (Facebook, Instagram, LinkedIn) або з використанням електронних комунікацій (Messenger, Viber, Telegram). Якщо такий контент створений блогерами на замовлення, то він має маркуватись відповідно до прописаних у законі норм. У протилежному випадку блогери нестимуть відповідальність.

Окремої уваги потребує правове регулювання притягнення журналістів, фіксерів, блогерів та інших медіа-учасників до відповідальності за порушення законодавства зазначаємо.

Статтею 17 Закону України “Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста” врегульоване питання відповідальності за посягання на життя і здоров’я журналіста, інші дії проти нього та відповідальність журналіста за завдану ним моральну (немайнову) шкоду, а стаття 24 Закону України “Про інформацію” врегулює питання щодо заборони втручання в професійну діяльність журналістів і медіа.

Щодо відповідальності на практиці є свої особливості, адже поширювача інформації, якщо це не зареєстроване медіа чи якась відома особа, далеко не завжди легко можна ідентифікувати. Частина блогерів не підписується своїм іменем або використовує псевдонім (це нікому не заборонено, хоча окреме таке право виписане лише для журналістів). Звісно, що важче ідентифікувати блогера, який пише тексти, ніж того, хто записує відео за власною участю чи розміщує в блозі фото зі своїм зображенням [6].

24 лютого 2022 р. Верховною Радою України було прийнято декілька законів України про внесення змін до Кримінального кодексу України за поширення незаконного контенту, зокрема до статті 111-1 “Колабораційна діяльність”, статті 114-2 “Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану”, статті 436-2 “Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти

України, глорифікація її учасників” та статті 435-1 “Образ честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю”.

Вказані статті встановлюють відповідальність осіб, у тому числі фіксерів, блогерів та інших медіа-учасників, за поширення забороненої інформації, передбаченої відповідним складом злочину.

Разом з цим, велику актуальність мають існуючі правові механізми захисту журналістів та інших медіа-учасників, особливо під час правового режиму воєнного стану.

Одним із стратегічних завдань Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28.12.21 р. № 685/2021, є забезпечення дотримання свободи вираження поглядів, доступу до інформації, а також захист професійної діяльності журналістів [13].

Журналісти та інші медіа учасники відіграють важливу роль у захисті демократичного та плюралістичного суспільства, і Європейський Суд з прав людини визнає їх “сторожовими псами громадськості”. Тим не менш, журналісти дедалі частіше стають жертвами різного роду нападів, що заважають їхній повсякденній роботі, починаючи від фізичного та психологічного насильства і закінчуючи онлайн-погрозами, переслідуваннями та залякуваннями.

Цей “клімат” тиску на журналістів є давньою проблемою, яка стосується все більшої кількості держав-членів Ради Європи, і тому вимагає високого рівня політичної уваги та невідкладних дій.

Слід привернути увагу до того, що у 2015 році Радою Європи у співпраці з відомими міжнародними неурядовими організаціями, що працюють у сфері свободи слова та об’єднаннями журналістів, було створено Платформу Ради Європи для сприяння захисту журналістики та безпеки журналістів (далі – Платформа), яка на сьогодні має 15 партнерів: Європейська федерація журналістів, Міжнародна федерація журналістів, Асоціація європейських журналістів, Article 19, Репортери без кордонів, Комітет захисту журналістів, Index on Censorship, Міжнародний інститут преси, Міжнародний інститут безпеки новин, Rory Peck Trust, European Broadcasting Union, PEN International, European Center for Press and Media Freedom, Free Press Unlimited і Justice for Journalists Foundation.

7 березня 2023 р. Платформа опублікувала свій щорічний звіт “Війна в Європі та боротьба за право на репортажі” [14]. Звіт написано партнерськими організаціями Платформи, коаліцією п’ятнадцяти неурядових організацій та асоціаціям журналістів, що займаються свободою медіа. У ньому аналізуються ключові сфери законодавства, політики та практики, що впливають на свободу медіа та безпеку журналістів у Європі, і визначаються дії, необхідні для покращення ефективного захисту журналістів.

Відповідно до Міжнародного гуманітарного права та Міжнародного права з прав людини, російська федерація як окупаційна влада несе повну відповідальність та дотримання прав людини та основних свобод на тимчасово окупованих територіях України (в тому числі окупованих з лютого 2014 р.).

25 січня Європейський Суд з прав людини оголосив перше рішення (щодо прийнятності скарги, тобто підсудності справи ЄСПЛ) у міждержавній справі проти росії через окупацію нею частини східних областей України [15]. Таке рішення юридично підтверджує за росією статус окупанта з 2014 р. та визначає часові й територіальні рамки доведеної окупації. Тому, на Платформі має бути чітко зазначено, що Україна не має відповідати за попередження, пов’язані з агресією російської федерації.

Все це підштовхнуло нас до думки, що слід переформувувати сторінку, присвячену Україні в частині розподілу попереджень на сайті Платформи.

На основі зазначеного вище, 4 жовтня 2023 р. під час неформальної зустрічі з партнерами Платформи було запропоновано розглянути можливість розподілу усіх попереджень на дві категорії, залежно від джерела загрози:

- попередження, пов'язані з агресією російської федерації (Alerts related to the aggression of the russian federation). Ця категорія може включати підкатегорію, пов'язану з агресією російської федерації на тимчасово окупованих територіях;

- попередження, не пов'язані з агресією російської федерації (Alerts not related to the aggression of the russian federation).

Водночас вважаємо, що Україна має докладати всіх можливих зусиль для розслідування відповідних злочинів та притягнення винних осіб до відповідальності.

5 жовтня 2023 р. Радою Європи розпочато п'ятирічну загальноконтинентальну кампанію з безпеки журналістів під гаслом “Журналісти мають значення”, яка спрямована на покращення безпеки журналістів та інших медіа акторів і захист свободи медіана на всьому континенті, а також на підвищення обізнаності про роль журналістів.

Генеральний секретар Ради Європи Марія Пейчинович Бурич сказала: “Майже неможливо уявити справжню демократію без різноманітних і незалежних медіа, які діють як “сторожові пси громадськості” та генерують публічні дебати. За допомогою кампанії ми прагнемо допомогти урядам захистити журналістів, щоб вони могли виконувати свою роботу без зайвого втручання, без залякувань і насильства та виконувати свою важливу роль у суспільстві” [16].

Головною метою кампанії є покращення умов безпеки, в яких працюють журналісти та інші медіа учасники по всій Європі, зокрема шляхом ухвалення та впровадження національних планів дій щодо захисту журналістів та посилення правових та інституційних стандартів. Іншими важливими цілями кампанії є встановлення ефективних засобів правового захисту на національному рівні для боротьби з порушеннями свободи медіа, покращення розслідування злочинів проти журналістів та забезпечення належного покарання винних. Ця кампанія головним чином орієнтована на журналістів, прес-ради, організації, що сприяють і захищають свободу медіа, суддів, прокурорів, правоохоронних органів, державних службовців, політиків, громадянське суспільство та заклади освіти, але вона також охопить широкі кола громадськості.

Як очікується, кампанія триватиме до кінця 2027 року, спрямована на протидію загрозам свободи преси в Європі, що відображається у зростанні випадків насильства та залякування журналістів та безкарності правопорушників.

Висновки.

В умовах сучасних змін у суспільно-політичному середовищі, особливо в умовах війни, соціальні мережі та Інтернет-платформи стають основними майданчиками комунікації та інформаційного взаємодії. Зростання ролі фіксерів, блогерів та інших медіа-учасників, як активних учасників цього процесу, підкреслює актуальність обговорюваної проблематики.

Законодавство інших країн частіше регулює окремі аспекти діяльності блогерів та інших медіа-учасників, такі як авторське право, реклама, захист даних тощо, але сам термін “блогер” не завжди має юридичне визначення.

Правове регулювання статусу та діяльності фіксерів, блогерів та інших медіа-учасників в Україні є актуальним з огляду на необхідність:

- 1) захисту їх професійної діяльності (поширення суспільно необхідної інформації);

2) притягнення їх до відповідальності за поширення забороненої законом інформації (стаття 28 Закону України “Про інформацію”, стаття 36 Закону України “Про медіа”, Законом України “Про державну таємницю” у разі допуску в установленому порядку відповідної особи до секретної інформації).

При цьому, гарантування безпеки й захисту журналістів та інших медіа-учасників є передумовою для їх можливості ефективно брати участь у суспільному обговоренні.

З огляду на наведене, потребує внесення змін у Законі України “Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста” в частині перегляду понять “журналіст” та “особи, що прирівнюються до журналістів”.

Забезпечення свободи слова та захист національної безпеки в умовах правового режиму воєнного стану в Україні є двома важливими цілями під час удосконалення правового регулювання діяльності журналістів, блогерів, фіксерів та інших медіа-учасників. Необхідність дотримання цього балансу полягає у створенні ефективного правового механізму, який б забезпечував свободу вираження думок, але водночас запобігав поширенню дезінформації та забороненої законом інформації, що може шкодити національній безпеці.

Використана література

1. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста : Закон України від 23.09.97 р. № 540/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 50. Ст. 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23.02.06 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

3. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі “Гонгадзе проти України”, заява № 34056/02 від 08.11.05 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/27/20230327181034-40.pdf>

4. Isabel Wiseler-Lima Report on the protection of journalists around the world and the European Union’s policy on the matter (2022/2057(INI)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0206_EN.html?fbclid=IwAR25yz1P7ma-S90qPswrsOndx79YfBnZGBSEW6UaMOqXNw-UyMA9B1uHGaE

5. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: “Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення”: Постанова Верховної Ради України від 14.01.20 р. № 456-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 29. Ст. 205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/456-IX#Text>

6. Головенко Р.Б. Правовий статус блогерів в Україні: аналіз ЗМІ. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/pravovuj-status-blogeriv-v-ukrayini-analiz-imi-i53699>

7. Національний класифікатор України ДК 003:2010 “Класифікатор професій”: наказ Держспоживстандарту України від 28.07.10 р. № 327. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN5940J>

8. Про умови оплати праці журналістів державних і комунальних суб’єктів у сфері медіа: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.16 р. № 1038. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/pro-vnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-28-hrudnia-2016-r-1038-915-250823>

9. Recommendation CM/Rec(2016)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors. – Adopted by the Committee of Ministers on 13 April 2016 at the 1253rd meeting of the Ministers’ Deputies. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806415d9

10. Про медіа: Закон України від 13.12.22 р. № 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

11. Нечипорук Я.В. Правовий статус блогера. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 9/2022. С. 172-176. URL: http://lsey.org.ua/9_2022/41.pdf

12. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.15 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року “Про Стратегію інформаційної безпеки”: Указ Президента України від 28.12.21 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

14. War in Europe and the Fight for the Right to Report: Media freedom in Europe in 2023 – Partners’ annual report. URL: https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680aa75e3

15. Україна vs росія: юридична боротьба в ЄСПЛ за притягнення країни-агресорки до відповідальності за порушення прав людини. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ukraina-vs-rosiya-yuridichna-borotba-v-espl-za-prityagnennya-kraini-agresorki-do-vidpovidalnosti-za-porushen-nya-prav-lyudini>

16. Journalists matter : Council of Europe launches campaign for the safety of journalists. URL: <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/-/journalists-matter-council-of-europe-launches-campaign-for-the-safety-of-journalists>

~~~~~ * * * ~~~~~